

Näkymätön gorilla

Kuuluisassa amerikkalaisessa psykologisessa testissä koehenkilöitä pyydettiin seuraamaan videota, jossa kuusi henkilöä heittelee toisilleen koripalloa. Kesken kaiken kuvaan tallustelee gorilla-asuinen näyttelijä, kääntyy kameraa kohti, nostaa karvaiset peukkunsa pystyyn, ja kävelee pois. Kun koehenkilöiltä jälkepäin kysyttiin, oliko videolla ollut mitään tavallisesta poikkeavaa, puolet heistä ei ollut nähnyt gorilla.

Tämä koe on noussut deja vuna mieleeni lueskellessani uskonnollisen taustan omaavien henkilöiden arvosteluja kirjastani "Uskomaton matka uskovien maailmaan". En tiedä, miten muutoin osaan ymmärtää arvioita, jotka vaikkapa Vartijassa 4/2012 ilmestyneen tavoin toteavat: "Enqvist vaatii uskonnollisilta väitteiltä samantyyppistä tiedollista oikeutusta kuin hän tottunut vaatimaan tieteellisiltä väitteiltä." Tämä kun on tismalleen vastakkaista kirjani pääsanoman kanssa. Olen käyttänyt kokonaisia lukuja todistellakseni, että uskonnollisten väittämien tieteellinen perustelu on mieletöntä. Minulle uskonnollisuus on tunnetta eikä tietoa, ja tämän mielipiteen olen kirjassa tuonut esille niin useaan otteeseen etten voi käsittää, miten se voidaan ohittaa.

Kirjani arvioilla ei sinänsä ole laajempaa mielenkiintoa. Ne tarjoavat kuitenkin peilin, jota vasten voi pohdiskella uskonnollisuuteen kohdistuvaa dialogia. En epäile uskonnollisten henkilöiden halukkuutta käydä keskustelua myös uskonnottomien kanssa, mutta omien kokemusteni perusteella kyvykkyydestä en enää ole varma. On kuin uskonnollisuus sumentaishi luetun ymmärtämistä. Mieli ei pelkästään suodata pois esioletusten vastaisia lauseita vaan myös sepittää luetuksi sellaista, mitä ei lainkaan ole kirjoitettu. Kuin taikaiskusta "esille tunkevat aatokset sameat", kuten Tuomari Nurmio laulaa. Näen tässä mahdollisen projektion käytännön uskonelämästä, jossa Raamattua luetaan tulkiten pikemmin kuin analyttisesti ymmärtäen.

Kirjani esipuheessa ilmoitan: "Tämä ei ole kirja uskonnosta vaan uskonnollisuudesta sellaisena kuin se näyttääytyy uskonnottomalle." Heti ensimmäisellä tekstisivulla, kuvatessani SLEYN tilaisuutta, kirjoitan: "En ollut etsimässä ymmärrystä vaan todellisten matkamiesten tavoin halusin oppia jotakin itsestäni: mitä on olla uskonnoton."

Samaan hengenvetoon lisään: "En ole uskontotieteilijä. En pyri analysoimaan uskontoja yleisesti vaan ainoastaan testaamaan omia tuntojani ympäröivän yhteiskunnan uskomuksia vasten."

Olin kuvitellut, että näin paaluttaisin selkeällä tavalla lähtökohtani ja päämääräni. Silti arvioissa kysellään tyytymättöminä: miksi valitsin vain uskovien marginaaliryhmiä? Miksi en tutkinut uskontoja laajemmin, miksen keskustellut teologioiden kanssa? Miksen käynyt Tuomas-messuissa ja Taizén yhteisössä (ikäni kuin ne edustaisivat joillakin mittareilla jalompaa uskonnollisuutta kuin vaikkapa helluntaisuus)? Tämä siitä huolimatta, että kirjani ei todellakaan ole tutkielma kristinuskosta. Sellaiseen minulla ei tietenkään ole edes edellytyksiä. Vaikka Vartijan arvioitsija niin kuvitteleekin, tarkoitukseni ei siis ollut pyrkiä ymmärtämään uskontoja tai uskonnollisuutta, minkä yllä esitettyjen lainausten valossa pitäisi olla ilmeistä.

Kirjassa kirjoitan myös: "Ne, jotka huudahtavat: 'Tämä ei ole minun uskontoni', ovat oikeassa, jos heistä siltä tuntuu. Yhtä kaikki se, mitä olen kuvaillut, on *jonkun* uskontoa. Sen *minä* näen silloin, kun katson uskontoon."

Omat tunteeni eivät tietenkään voi summata uskonnollisuutta yleisesti. Mutta yhtä ilmiselvästi minulle on sallittu omat vaikutelmani astuessani eräänlaisena asiakkaana tiloihin, joissa uskonnollisuutta kaupustellaan. Tämänkin tunnustan kirjassa toteamalla, että jokainen luonnostelee matkakohteensa itse piirtämin viivoin, ”jotka ovat aina oikeita, sillä ne ovat matkajaajan oman mielen heijastumia.”

Mutta uskovaisen tulokulma tuntuu olevan se, että asiakas on aina väärässä. Silloin en voi olla muistelematta 1970-lukua, jolloin kaikki ne mielipiteet, jotka eivät ylistäneet sosialismia, saivat neuvostovastaisuuden leiman. Vastaavasti uskonnollisuuteen kohdistuva vähäinenkin negatiivisuus tulkitaan uskonnonvastaiseksi hyökkäilyksi, jonka kohteena ovat sekä evankelis-luterilainen kirkko että kristinuskon kaikki pyhinä pitämät arvot. Otan tällaisen käytöksen lisätodisteena käsitykselleni uskonnollisuudesta kiihkeänä tunnekokemuksena.

1970-luvun opiskelija-sosialistiseen liturgiaan kuului joukko oikeaoppisuutta osoittavia sanoja; yhteiskunnallista tiedostavuuttaan saattoi korostaa korvaamalla sanan ”nyt” ilmaisulla ”tässä historiallisessa tilanteessa”. Näen esimerkiksi määrittäneen ”näköalaton tietoisuus” kuuluvan vastaavaan mutta uskonnolliseen ekvivalenssiluokkaan. Nyt kuitenkin pyydän, anelen, rukoilen: nimetkää – joku, kuka tahansa teistä, jotka skientismikorttia heilutatte – edes yksi tämän hypoteettisen ajatussuunnan edustaja! Edes yksi skientistiniimi, pelkästään keskustelun kalibraation vuoksi. Vai onko tässä todella kyseessä se sama seipiteellinen joukkio, jonka huhuttiin kokoontuvan prahalaisella hautuumaalla ja yrittävän korvata uskonnon aritmeettisesti lasketuilla materiaalisilla tarpeilla, kuten ”Siionin viisaiden pöytäkirjoissa” väitettiin?

Kirjani ei ole tutkielma uskonnosta, sillä en ole uskontotieteilijä. Se ei ole filosofinen teos, sillä vaikka olen filosofiaa aikoinaan opiskellutkin, en ole filosofi. Kyseessä ei ole edes tietokirja. Näiden tosiseikkojen unohtaminen johtaa ohipuhumiseen, joka saa ajoittain lähes koomiset mittasuhteet, kuten Vartijan 4/2012 harvinaisen vinoutuneessa arviossa, kun se moittii kirjaa lähdeviitteiden puutteesta (!).

Epätieteellisyydestäkin minua on syytetty, ikään kuin tutkijalle olisi sallittua vain eräänlainen tunteeton robottipuhe. Kun Vartijan arvioitsijan Linnea Leivon lailla vääristellään ajattelua esittämällä, että minusta tieteellisen maailmankuvan pitäisi vakuuttaa kaikki järkevät henkilöt oikeellisuudestaan, näkymätön gorilla on ollut kirjan lause ”tieteellistä maailmankuvaa ei ole osoitettu oikeaksi.” Tieteellinen maailmankuva on vain hahmotelma mahdolliseksi todellisuudeksi, ei tosiseikkojen luettelo. Sitä ei osoiteta oikeaksi tai vääräksi.

Oma maailmankuvani toki rakentuu tieteelliselle tiedolle mutta sallin teologian opiskelijalle aivan sellaisen maailmankuvan kuin tämä hyväksii näkee. En arvosta uskonnonfilosofiaa enkä tunne ketään muutakaan luonnontieteilijää, joka sen tekisi. Meille se on kuin laavaa, joka syntysijoillaan näyttäytyy punahehkuisena ja voimakkaana mutta joka nopeasti jähmettyy mustaksi, ajatukset peittäväksi kuonaksi. Mutta tämä voi tietysti olla vain meidän vajaavaisuuttamme. Tämänkin puutteen olen implisiittisesti mutta kuitenkin rehdisti kirjannut siihen omien puutteitteni luettelo, joka ”Uskomaton matka uskovien maailmaan” on.

Oma toiveeni oli, että ensisijaisesti kirja auttaisi muita uskonnottomia jäsentämään omia tuntojaan. Vaikka moni ohilukija niin on väittänytkin, en pyrkinyt kääntämään ketään. Kirjoitin, että minulle on yhdentekevää, uskooko joku minua vai ei mutta tunnustin myös, että ”egoani tietysti hivelisti, jos löytyisi kymmenisen järkevää henkilöä, jotka pääpiirteissään olisivat samaa mieltä kanssani.” Mutta tämänkin gorilla on näkymätön silloin kun kuvitellaan minun haluavan esiintyä ”uuden uskonnon profeettana”.

Elättelin myös ajatusta, että kirjani voisi hyödyttää uskonnollisia ihmisiä esittämällä heiltä määritelmän mukaan piilotetun ulkopuolisen perspektiivin, aivan kuten ulkomaalaisen näkymä suomalaisuuteen voi joskus olla meille kiinnostava. Naiivisti siis uskoin, että jonkinlainen dialogi voisi olla mahdollinen vaikkapa juuri Vartijan kaltaisilla arvostetuilla ja kiihkottomilla foorumeilla. Mutta näkymättömien gorillojen määrä on sielläkin yllättävän suuri.

Paraatiesimerkki näkymättömästä gorillasta liittyy lapsikasteeseen. Siitä kirjoitin: "Vanhemmat, jotka antavat kastaa lapsensa, eivät tee mitään väärää. Jos tilaisuus on heille tärkeä, siitä vaan. Jos he tuntevat tällä tavoin saattavansa lapsensa osaksi maailmanlaajuista kristillistä hengellistä yhteisöä, se heille suotakoon." Minun puolestani lapset voidaan kastaa vaikka kaksi kertaa päivässä – aamukaste ja iltakaste. Mutta moraalittomana pidän (evankelis-luterilaisen) kasteen yhteydessä syntyvää ja lasta koskevaa sitovaa juridista sopimusta, joka vapaiden kansalaisjärjestöjen kentässä on ainutlaatuinen. Ja ei, kielen oppiminen tai kansalaisuus eivät ole mitenkään verrattavissa kastejuridiikkaan, sillä kumpaankaan ei liity erikseen tehtävää sitovaa sopimusta. Uskonnolliset arvioitsijat toistelevat pitkästyminen saakka samoja tunnepitoisia perusteluja vanhempien oikeuksista mutta vaikenevat kaikki siitä, mikä omasta mielestäni on oleellista: toisen henkilön nimiin on tehty sopimus, jota käytetään maallisen vallan lisäämiseen.

Jos kirjoittaja systemaattisesti ymmärretään väärin, on tietenkin syytä katsoa peiliin. Mutta uskomattoman matkani kohdalla tilanne on ollut sikäli poikkeuksellinen, että ohilukeminen on rajoittunut pelkästään uskonnollisiin arvioihin. Uskonottomista tai neutraaleista lähtökohdista kirjoittavat ovat olleet samalla aaltopituudella kanssani. He ovat esimerkiksi ymmärtäneet lapsikaste-puheeni kärjen eivätkä ole pitäneet kirjaa uskontotieteellisenä tutkielmana. He ovat korkeintaan ihmetelleet, miksi niin itsestään selvistä asioista pitää edes kirjoittaa. Itse asiassa jopa lyhensin kirjani lapsikaste-lukua, kun kustannustoimittajani mielestä sama asia oli jo sanottu niin moneen kertaan että jokaisen sen pitäisi vähemmälläkin ymmärtää.

Uskonnolliset arvioitsijat ovat epäilleet motiivejani ja peräänkuuluttaneet salattua agenda. Jos uskonto ei kiinnosta minua, miksi sitten olen kirjoittanut kokonaisen kirjan uskonnollisuudesta? he ovat tivanneet. Tähänkin olen kirjassa vastannut: olen kyllä kiinnostunut uskonnollisuudesta psykologisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä mutten uskonnosta oppijärjestelmänä. Mutta jos olisin, millä tavoin se muuttaisi kirjassa esitettyjen mielipiteiden ja argumenttien luentaa? Tuskinpa millään tavoin.

Kun Linnea Leivo Vartijassa arvelee, että näen kristinuskon ja luonnontieteisiin pohjautuvan maailmankuvan keskenään ristiriitaisina ja toistensa pahimpina kilpailijoina, hän erehtyy samaan tapaan kuin kristilliset evidentialistit kuvitellessaan "tieteentekijöiden jatkuvasti kamppailevan Jumalan olemassaolon kanssa", kuten kirjoitin. Uskonto ei ole tieteen kamppailuvastustaja enkä näe uskontoa älyllisen ajattelun vastapoolina. Päinvastoin: tieteellisen maailmankuvan kannalta uskonto on merkityksetön sivujuonne. Kirjassani totesin lisäksi: "Myös uskonnollisen ihmisen maailmankuva voi olla tieteellinen." Leivo erehtyy myös pahasti arvellessaan minun yleisesti pitävän kristittyjä evoluutioteorian vastustajina tai että vaatisin uskontokuntien edustajilta yksimielisyyttä. Kreationisteja olen luonnehtinut jo itsessään marginaaliin kuuluvien evidentialistien yhdeksi alalajiksi. Uskonnollisuuden monisärmäisyydestä kirjoitin: "Suomalaisen kristillisyyden valtaisa kirjo on ollut minulle yllätys."

Reilut kolme vuosikymmentä tiedemiehenä ovat opettaneet minulle, mitä tieto ja sen hankkiminen on käytännön tasolla mutta myös sen, miten helppo on erehtyä. Työssäni kohtaan usein teoreettisia ajatelmiä, joihin ensimmäinen reaktioni on: tuon täytyy olla väärin. Mutta kokemus pakottaa minut kysymään itseltäni: entä jos en olekaan ymmärtänyt oikein?

Epäily, mahdollisuus omaan erehtymiseen, tuntuu valitettavan usein puuttuvan uskonnollisilta kirjoittajilta. Kun siihen liittyy voimakkaan tunnesitoutumisen luomien ennakkokäsitysten sokaisema lukutapa, edellytyksiä dialogille ei tietenkään ole. Ja vaikkei dialogiin pyrkisikään, voisi silti kysyä, miksi uskonnotonalle jää juuri tämä eikä jokin muu vaikutelma – ellei sitten ajattele, että uskonnoton on aina ja automaattisesti väärässä. Siinä tapauksessa on viisainta jättää uskonottomien kirjat lukematta.

Kari Enqvist

Akatemiaprofessori